

Toplumsal Hareketlerin Siyaset Psikolojisi Kavramları ile İncelenmesi: Arap Baharı Sürecinde Tunus ve Mısır^{1 2}

Mehmet Osman ÇATI³ - Gizem KEBAPCI⁴

Başvuru Tarihi: 26.06.2021

Kabul Tarihi: 14.02.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Siyaset bilimi ve psikoloji disiplinlerinin sınırları içerisinde şekillenen siyaset psikolojisi alanı; insanların, grupların ve devletlerin siyasal davranışlarını, insanların duygu durumları ile ilişkilendirerek anlamlandırılmasında yardımcı olmaktadır. Toplumsal hareketlerin oluşum süreci, katılımcıları, karşıtlıkları, devamlılığı, yaygınlaşması ve gelişimi itibarıyla birçok ihtilaflı kuram ve kavramın ortaya çıkmasına neden olmuş ve her iki disiplininin akademik yazınında kendine yer bulmuştur. Toplumsal hareketlerin, insanların siyasal davranış üretebilecekleri motivasyonlar ile oluşmaları, bu sürecin siyaset psikolojisi kavramlarıyla incelenmesinin yolunu açmıştır. 2010 yılının sonunda başlayan Arap Baharı hareketleri, Ortadoğu siyasal tarihinde önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Tunus'ta başlayan protestoların internetteki Facebook, Twitter ve YouTube gibi sosyal ağ veya paylaşım siteleri ve El Jezire gibi uydu üzerinden yayın yapan kuruluşlar aracılığıyla yayılarak uluslararası boyutta seslerini duyurmaları ve büyük ölçüde lidersiz olarak gelişmeleri, Arap Baharı hareketlerini daha önceki toplumsal hareketlerden farklılaştırmıştır. Bu nedenle bu çalışmada Arap Baharı hareketleri "meydan hareketleri" olarak tanımlanmış ve değerlendirilmiştir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, Arap Baharı sürecinde önemli bir yer tutan Tunus ve Mısır'daki toplumsal hareketlerin siyaset psikolojisi kavramlarından yararlanarak analiz edilmesi ve açıklanmasıdır. Bu amaç doğrultusunda, toplumsal hareket kuramları, akademik literatürdeki tartışmalardan beslenerek incelenmiş, Arap Baharı hareketleri meydan hareketleri olarak tanımlanmış ve Tunus ve Mısır'da 2011 yılında rejim değişikliklerine yol açan gelişmeler de 'duygular', 'siyasallaşmış ortak kimlikler' ve 'görelî yoksunluk' kavramları çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Siyaset Psikolojisi, Duygular, Siyasallaşmış Ortak Kimlikler, Görelî Yoksunluk

Atıf: Kebapci, G. ve Çatı, M. O. (2022). Toplumsal hareketlerin siyaset psikolojisi kavramları ile incelenmesi: Arap baharı sürecinde Tunus ve Mısır. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 235-256.

¹ Bu çalışma etik kurul izin belgesi gerektirmemektedir.

² Bu çalışma Gizem KEBAPCI'nın Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Osman ÇATI danışmanlığında hazırladığı "Siyaset Psikolojisi Çerçevesinde Toplumsal Hareketler: Arap Baharı Sürecinde Tunus ve Mısır Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

³ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, osmancati@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1606-9427

⁴ Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi, gizemkebacpi5@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0059-3753

Explaining Social Movements with the Concepts of Political Psychology: Tunisia and Egypt in the Arab Spring

Mehmet Osman ÇATI⁵ - Gizem KEBAPCI⁶

Submitted by: 26.06.2021

Accepted by: 14.02.2022

Article Type: Research Article

Abstract

Political psychology as an interdisciplinary field of inquiry connecting political science and psychology explores the role of psychological processes and emotions in order to make sense of the political behaviour of people, groups and states. The formation processes of social movements along with the diversity of their participants, contradictions, continuities, proliferation and development has led to the emergence of many controversial theories and concepts which in turn have found a prominent place in the academic literature of both political science and psychology. The acknowledgement that emotions of people can produce and shape political behaviour has made it necessary to examine the formation of social movements with the help of the theories and concepts of political psychology. The Arab Spring movements that started at the end of 2010 constitute an important turning point in the political history of the Middle East. In this context, the purpose of this study is to analyse the developments that took place in Tunisia and Egypt during the Arab Spring and their explanation with help of the conceptual lens of political psychology. In accordance with this purpose, social movement theories have been examined by drawing on the debates in the academic literature; the Arab Spring movements have been defined as square movements; and the social movements with led to regime changes in Tunisia and Egypt in 2011 have been explained though the application of a political psychology conceptual framework that encompasses “emotions”, “politicized common identities” and “relative deprivation”.

Keywords: Arab Spring, Political Psychology, Emotions, Politicized Common Identity, Relative Deprivation

⁵ Muğla Sıtkı Koçman University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of Political Science and International Relations, osmancati@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1606-9427

⁶ Social Sciences University of Ankara Institute for Graduate Studies in Social Sciences Department of International Relations, PhD Candidate, gizemkebacı5@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0059-3753

Giriş

Yeni bir ara disiplin olan siyaset psikolojisi, psikoloji biliminin kavramları aracılığıyla siyasal olanın altında yatan psikolojik faktörleri ve süreçleri anlamayı amaçlamaktadır. Bu sebeple, siyasal katılım konusunda söyleyecekleri olan bir disiplindir. Siyaset biliminin toplumsal hareketlere katılımı tartışırken geçmiş dönemde yok saydığı ana konulardan biri, bireylerin toplu eylem ya da protestolar gibi yüksek maliyetli olaylara katılmaya nasıl karar verdikleridir. Siyaset biliminin sınırlarının psikoloji biliminin kuram ve kavramlarından yararlanarak genişletilmesi ile birlikte bu çalışmanın araştırma soruları da yanıt bulabilmektedir: Bir insan sonucunda belki ölümle yüzleşeceği bir mücadeleye nasıl girmeye karar vermiştir? Onu harekete geçiren nedir? Sahip olduğu inanç ve motivasyonu nasıl oluşmuştur? Bireyin hangi duyguları bu hareketlere katılımında etkili olmuş ve bu kararı almasını sağlamıştır? Bireylerde yoksunluk hissinin oluşması ve siyasallaşmış ortak bir kimliğin yaratılmasının bir isyanın oluşmasındaki etkisi nedir? Bu çalışmada, ifade edilen sorulara cevap bulmak amacı ile nitel araştırma yöntemine dayalı olarak çevrimiçi ve ikincil kaynaklardan veriler toplanmış, Arap Baharı sürecinin iki önemli ülkesi Tunus ve Mısır'ın ele alınması nedeniyle karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılmıştır. Arap Baharı süreci; Tunus, Mısır ve Libya da rejim değişikliğine; Suriye ve Yemen'de iç savaşa varacak bir etkiye neden olmuştur. Arap Baharı neredeyse tüm Arap Dünyası'nda etkileri olmuştur. Bu çalışmada, Tunus ve Mısır'ın seçilmesinin birincil nedeni, Arap Baharı sürecinin başladığı ilk iki ülke olmalarıdır. Ayrıca, bu süreçte Tunus hareketi sonrasında ülkede demokratik bir yapı kurulmaya çalışılması ve Mısır hareketi sonrasında Mübarek rejiminin devrilmesi ancak askeri vesayetin siyaset üzerindeki etkisinin arttığı bir siyasal sistem oluşması karşılaştırmada iki ülkenin seçilme nedenleri arasındadır.

Bu çalışmanın temel amacı Tunus ve Mısır'da gerçekleşen toplumsal hareketlerin siyaset psikolojisi kavramları ile karşılaştırmalı yöntem uygulanarak incelenmesidir. Çalışma, bireylerin duygularından bağımsız düşünülmemesi gerektiğini ve Arap Baharı (İsyanları) sürecinde gerçekleşen toplumsal hareketlerin siyaset psikolojisi kavramları ile incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu temel iddianın yanı sıra çalışmanın üç ardıl iddiası daha bulunmaktadır: (1) Siyasallaşmış ortak kimlik, bireylere güç vererek daha fazla eyleme katılma istekliliğini artırmaktadır. (2) Tunus ve Mısır'luların, öteki olmalarının, aşağılanmalarının sonucu olarak hissettikleri korku ve kaygılarını, öfke ve umut duygularına dönüştürebilmiş olmaları ve sonrasında toplu eylemlere katılabilmiş olmaları toplumsal hareketlerin başlamasına neden olmuştur. (3) Toplumsal hareketlerin oluşma nedenleri temelde adaletsizlikte yatmaktadır. (4) Başta Facebook, Twitter, Youtube olmak üzere internet sosyal ağları ve uydu üzerinden yayın yapan El Cezire gibi haber kanalları protestoların oluşup yayılmasında etkili olmuştur ve bu protestolar büyük ölçüde örgütsüz gelişmiştir. Böylece Arap Baharı sürecini ele alan akademik çalışmalardan farklı olarak yeni bir kuramsal yaklaşım izlenecek ve bu sürecin iki önemli örneğini oluşturan Tunus ve Mısır'da 2010 sonrasında gerçekleşen toplumsal hareketler siyaset psikolojisi kavramları olan 'duygular', 'siyasallaşmış ortak kimlikler' ve 'görelî yoksunluk' açısından incelenecektir. Çalışmanın örnek vakalarını oluşturan bu iki ülkede Arap Baharı sürecine katılan insanların, aşağılanmalarının ve ötekileştirilmelerinin sonucu olarak hissettikleri korku ve öfke duygularını umut duygularına dönüştürebilmiş olmaları, küçük çaplı protestoların rejim değişiklikleriyle sonuçlanacak toplumsal hareketlere evrilmesine yol açmıştır.

Toplumsal Hareketler ve Arap Baharı: Kuramsal Tartışmalar

Toplumsal hareketler alanındaki kuramsal değerlendirmelere bakıldığında, 19. yüzyılın ilk yarısını izleyen yüz yıllık dönem birinci kısım olarak nitelendirilerek klasik veya eski toplumsal hareketler olarak adlandırılmış; 20. yüzyılın ikinci yarısı ve günümüze kadar olan süreç ise ikinci kısım olarak ayrılmıştır ve yeni toplumsal hareketler olarak adlandırılmıştır (Demiroğlu, 2014). Eski toplumsal hareketler literatürüne bakıldığında, Gustava Le Bon'un kalabalıklar yaklaşımı, toplumsal hareketler ve kitle hareketleri alanında ilk çalışmalardan biridir. Le Bon için kitlesel ve toplumsal hareketler insanların kalabalıklar içinde kendilerini içgüdülerine

bırdıkları bir irrasyonellik durumudur (Le Bon, 2017). İlerleyen dönemde bu görüşe karşı olarak meydana gelen ve bireylerin rasyonel eylemlerinin sonucu olarak toplumsal hareketlere katıldığını açıklayan Rasyonalist yaklaşım ön plana çıkmıştır. Mancur Olson; “Kolektif Eylemin Mantığı” adlı kitabında, liberal iktisadın temel varsayımlarını, toplumsal hareketleri açıklamada uygulamış ve yorumlamıştır. Olson’a göre; birey eylemlerde bulunurken aldığı her kararı, kendi çıkarı doğrultusunda oluşturmuştur. Kolektif eylem; kalabalıklar yaklaşımından sonra ilk defa ölçülebilir, değerlendirebilir bir davranış biçimi ve eylem olarak ele alınmaya başlandığı için bu yaklaşım önemlidir (Olson, 1965, s. 2-8). Kalabalıklar yaklaşımına karşı bir yaklaşım olarak geliştirilen Kaynak Mobilizasyonu kuramı, 1970’li yıllarda etkili olmuştur. Kaynak mobilizasyonu yaklaşımına göre; toplumsal hareketler kurumsal siyasete erişimi sınırlı çeşitli toplumsal grupların, kolektif çıkarlarını temsil etmek ve bu çıkarlar doğrultusunda kurumsal siyaseti etkilemek üzere ortaya çıkmışlardır (Porta ve Diani, 1999). Bu yönleri ile ele alındıklarında, eski toplumsal hareketlerin temel özellikleri arasında endüstri toplumu çerçevesinde ortaya çıkan sınıf çatışması eksenli olmaları ve hiyerarşik bir örgütlenmeyi içermeleri yer almaktadır. Doug McAdam, Sidney Tarrow ve Charles Tilly toplumsal hareketler alanında; dinamik ilişki biçimleri yerine, daha durağan ilişkilere odaklanıldığını ve bunun bir engel oluşturduğunu dile getirmişlerdir (McAdam, Tarrow ve Tilly, 2001). Bunun yerine geniş çatışma vakaları ile daha çok ilgilenilmesinin gerekliliği ve hareketlerin karşılaştıkları tehditler ve örgütsel zaafılar yerine olanaklar ve örgütsel kaynakların genişletilmesine vurgu yapılmasının gerekli olduğunu ele almışlardır (McAdam ve diğerleri, 2001, s. 42).

Yeni toplumsal hareketler literatürüne bakıldığında; Alain Touraine, 20. yüzyılın ortalarında devlet iktidarlarının bir önem taşımadığını ve toplumsal hareketlerin daha çok sivil topluma yönelmekte olduklarını dile getirmiştir (Touraine, 2002). Eski toplumsal hareketlerin işçi hareketlerini içerdiği göz önünde bulundurulduğunda, yeni toplumsal hareketler, devlet otoritesini ele geçirmek ve siyasi talep gibi unsurların yerine devleti ele geçirmek istemeyen daha çok özel meseleler ile ilgili taleplerin oluşturulduğu hareketlerdir. Yeni toplumsal hareketlerin temsilcilerinden Claus Offe’ye göre yeni toplumsal hareketlerin özgün yanı “formel kurumsal-siyasi kanalların dışında çalışmaları, hayat tarzı, etik ve kimlik duyarlılıkları üzerine vurgu yapmalarıdır” (Offe, 1985, s. 820). Eskinin aksine yeni kuram, toplumsal barış, çevre, insan hakları, toplumsal cinsiyet, hayvan hakları gibi temaların üzerine vurgu yapmaktadır. Alberto Melucci yeni toplumsal hareketlerin, eski toplumsal hareketlerden farklılaşan özelliği olarak, otonomi ve kimlik üzerinde durması olduğunu belirtmiştir. (Melucci, 1991, s. 91). Melucci, hareketlere katılan bireylerin, yalnızca ekonomik kazanç için katılmadıkları, kültürel menfaatleri ve kimlikleri için katıldıklarını dile getirmektedir (Melucci, 1991, s. 92-93). Tilly’e göre, toplumsal hareketlere katılan bireylerin eğitim seviyelerinin daha yüksek olması, ideolojiler hakkında fikir sahibi olmaları, farkındalıkların ve duyarlılıklarının artması yeni toplumsal hareketler döneminde önemli bir rol oynamıştır (Tilly, 1988, s. 9).

2011 yılı, 1960’lar ve 1970’ler gibi toplumsal hareketlerin sayısının arttığı ve ortaya çıkış biçimlerinin farklılaştığı bir yıl olmuştur. 2010 yılında Tunus’ta başlayan ve sonrasında Mısır’da da görülen protestolar, hemen ardından Yunanistan’daki Aganaktismenoi hareketleri küresel ölçekte ses getirmiştir. Tahrir protestolarıyla başlayan ve devam eden, kentlerin ana meydanlarında başlayan protestolar ‘meydan hareketleri’ olarak anılmaya başlanmıştır. 2011 sonrası işgal hareketleri ve eylemlere bakıldığı zaman, 2012 yılında Uzak Doęu ile Avrupa’da birçok ülkede görünür olduğu ve 2013 yılında Türkiye’de ve Brezilya’da doğan hareketlerle devam ettiği bilinmektedir (Özen, 2015, s. 12). Meydan hareketleri eski ve yeni toplumsal hareketlerle karşılaştırıldığında, bazı benzer özellikleri ve farklılıkları bir arada bulundurmaktadır. Eski toplumsal hareketlerle en önemli ortak özelliği, hâkim olan siyasi ve ekonomik yapılara yönelik kararlı bir direnişin var olmasıdır. Bunun yanında meydan hareketlerine katılan bireylerde mevcut rejimle ilgili rahatsızlık ve rejim değişikliği isteği vardır. Fakat belli bir sınıfın özgürleşmesi ve o sınıfın hakları ile ilgili doğrudan bir mücadele yoktur. Meydan hareketlerine katılanların, toplumun her kesiminden fakat ortak bir amaca sahip bireylerden oluştuğu görülmektedir. Meydan hareketleri, çeşitli toplumsal taleplerini ve memnuniyetsizliklerini dile getirmeleri, sınıfsal aidiyetin dışında farklı ve ortak bir aidiyet oluşturmaları sebebiyle de yeni toplumsal

hareketler ile benzerlik göstermektedir. Ancak meydan hareketleri, yeni toplumsal hareketler gibi özel ve tek bir konuda (örneğin; iklim sorununa karşı yürütülen mücadele) ön plana çıkmamaktadırlar. Hayriye Özen, meydan hareketlerinin eski ve yeniden farklılaştıran en önemli özelliğini, “çok çeşitli toplumsal talepleri dile getirme ve böylelikle oldukça heterojen kitleleri harekete geçirme kabiliyetine sahip olmalarıdır” şeklinde açıklamıştır (Özen, 2015, s. 13).

Arap Baharı alanındaki akademik çalışmalar incelendiğinde, farklı kuramsal yaklaşım örnekleri bulunmaktadır. Jamie Allinson, karşılaştırmalı tarihsel sosyoloji yöntemini kullanarak; jeopolitik bağlam, devletin görece otonomisi/özerkliği ve sınıf güçlerinin dengesi açısından Arap devletlerinin değişen yörüngesini açıklamaktadır. Hipotezlerinde Arap Baharı sürecinin açıklanmasında, sınıf analizinin yokluğunun bir eleştirisini yapmakta ve işçi hareketlerinin önemini vurgulamaktadır. Allinson çalışmasında; Tunus, Mısır ve Suriye vakalarının ampirik/deneysel bir karşılaştırmasını yapmıştır. İşçi hareketinin en güçlü yer olduğu Tunus’ta anayasal bir uzlaşya varılırken, en zayıf işçi hareketine sahip devlet olan Suriye’nin karşı devrim ve iç savaşın içine düşmüş olmasını, Mısır’ın durumunun ise bu iki kutup arasında uzanan bir yerde olduğunu gözlemleyerek işçi hareketlerinin önemini vurgulayan tezini desteklemiştir (Allinson, 2015).

Alfred Stepan ve Juan Linz ise, Arap Baharı olayları ile öne çıkan üç konuya odaklanmaktadır. Bunlardan ilki; özellikle dünyanın Müslüman çoğunluklu ülkelerindeki din ve demokrasi arasındaki ilişki, ikincisi; demokratik ve otoriter unsurların karışımı olan hibrit rejimlerin özelliği ve sonucusu; sultanizmin doğası ve demokrasiye geçiş için onun çıkarımlarıdır. Yazarlara göre, her ikisinin gelişmesi için demokrasi ve din arasında kurumsal bir farklılık olması gerekmektedir. Bu farklılık ise, Stepan tarafından ‘ikili hoşgörü’ olarak isimlendirilmektedir (Stepan ve Linz, 2013, s. 22).

Raymond Hinnebusch ise, Democratization dergisinin Arap ayaklanmalarına ayrılan özel sayısının giriş makalesinde ayaklanmaların yaşandığı ülkelerde ortaya çıkan farklı sonuçların kavramlaştırılması girişiminde bulunmuştur. Hinnebusch tarafından aktarıldığı üzere özel sayıda yer alan makaleler özellikle devlet kapasitesinin çöküp çökmediğine bağlı olarak farklı sonuçların yaşandığı üç ülkeye odaklanmaktadır: devletin başarısızlığı ve iç savaş (Suriye); hibrid rejimin restorasyonu (Mısır); ve demokrasiye geçiş (Tunus). Hinnebusch’a göre rejimlerin ve muhalefetlerin ayaklanmaların başlangıcındaki nitelikleri ayaklanma sonrasında ortaya çıkan farklı sonuçları açıklamaktadır. Hinnebusch muhalefet açısından rejim karşıtı seferberliğin boyutları ve barışçıl bir değişim gerçekleştirebilme kapasitesini ön plana alırken, hüküm süren otoriter rejimler açısından da bu rejimlerin direnme kapasitelerindeki değişimlerin önemine işaret etmektedir (Hinnebusch, 2015).

Arap Baharı olarak adlandırılan toplumsal hareketleri farklı perspektiflerden ele alan ve yukarıda örnekleri verilen çalışmalar, Tunus’ta değişime yol açan olayların 2010 yılı sonunda başlaması ve bölge ülkelerine sıçramasını içeren ilk beş yıllık dönemde hız kazanmış ancak bölgedeki değişim rüzgarlarının ivme kaybetmesi ve hatta terse dönmesi ile birlikte yavaşlamıştır. İzleyen dönemde sayıları nispeten az olsa da konuyu siyaset psikolojisi kavramları olan duygular ve siyasallaşmış ortak kimlikler açısından ele alan veya siyaset psikolojisini de içerecek şekilde disiplinler arası yaklaşımlar sergileyen çalışmalar olmuştur. Örneğin, Ty Solomon, ontolojik güvenlik ve duygulanım/duygu alanlarını bir araya getirdiği disiplinler arası çalışmasında, başta Tunus ve Mısır olmak üzere Arap ayaklanmalarının anlaşılmasında duygulanım seferberliğinin önemli olduğunu vurgulamaktadır (Solomon, 2018).

Efser Rana Coşkun, çalışmasında Arap Baharı sırasında tetikleyici bir role sahip olan duyguların, otoriter düzenlere karşı seferberliği hızlandırırken, Tunus ve Mısır’da bireysel ve kolektif düzey duyguların kesişimlerini nasıl oluşturduklarını ve böylece duyguların uluslararası yayılımını nasıl etkilediklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Duygular ve repertuarlar bileşenlerinin ışığında Uluslararası İlişkiler ve toplumsal hareketler yazınlarını sentezlediği bu çalışmasında Coşkun, repertuar bileşenlerini ise; kolektif eylem, kolektif kimlik, sembolik siyaset, ağ toplumu ve bilgi siyaseti olarak belirlemiştir. Ayrıca duygular etki mekanizması

repertuarlar tarafından gerçekleştirilen bir katalizör olarak ele alınırken, bireysel duygular ve kolektif duyguların kesişmesi süreci de üç aşamalı olarak değerlendirilmiştir. Birinci aşama, bireyleri Mısır ve Tunus'taki ayaklanmalara katılmaya yönelten öfke, infial ve korku gibi olumsuz duyguların yükselmesi ve yoğunlaşmasıdır. İkinci aşamada, olumsuz duygular temsil edilmiş ve daha sonra dayanışmayı ve kolektif kimlikleri teşvik eden kolektif duyguların dolaşımı yoluyla olumlu duygulara dönüştürülmüştür. Umut duygusu, Tunus ve Mısır'daki ayaklanmaları tetikleyen önemli bir katalizör olarak tanımlanmıştır. Üçüncü aşamada, meydan okuma ve öfke, önceki aşamalarda inşa edilen duygusal tepkiler yoluyla daha fazla iyimserliğe yol açarak Arap Baharı hareketine katılımı motive etmiştir (Çoşkun, 2019).

Helen Underhill ise toplumsal hareketlerde diaspora aktivistlerinin mücadeleye katılımı üzerinde öğrenmenin etkilerini araştırmıştır. Underhill, diaspora aktivistlerinin Mısır'daki toplumsal mücadeleye katılımlarına yönelik anlatımlarına dayalı bu çalışmada, umut duygularının kararlılık ve adanmışlığı teşvik edeceği sonucuna varırken, diğer yandan da otoriter koşullarda mücadelenin duygusal ağırlığını da kabul etmektedir (Underhill, 2019).

Tahir Kılavuz, Arap Barometre projesi kapsamında Tunus ve Mısır'da düzenlenen anket bulgularını kullandığı karşılaştırmalı çalışmada, Tunusluların ülke ile ilgili şikayetleri ve sıkıntıları sebebiyle toplu eylem riskini aldıklarını savunurken, Mısırlıların sokağa çıkmasında belirleyici faktörün fırsatlar olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, Tunus'tan sonra eylemlerin Mısır'da başlamasının en etkili nedeni, Mısırlıların Tunus hareketi sonrasında Mübarek rejiminden kurtulabileceklerine dair beklentilerinin oluşması ve toplu eylemi fırsat olarak görmeleri sebebiyle eylemlere katılmaları olmuştur. Diğer yandan Kılavuz, Mısırlıların sıkıntıları ve şikayetlerinin kesinlikle var olduğunu ancak eylem riskini almalarında Tunus'ta Bin Ali rejiminin düşüşünün etkisinin büyük olduğu sonucuna varmıştır (Kılavuz, 2020).

Stephanie Dornschneider olumlu ve olumsuz duygular ayırımına başvurduğu ve umut duygusunu olumlu duygular arasında sınıflandırdığı çalışmada, siyaset psikolojisi yazınından yararlanarak insanların Arap Baharı'na katılmaya karar verdikleri akıl yürütme süreçlerini incelemiştir. Buna ek olarak ayaklanmalara katılmayanları da çalışmasına dahil ederek bu bireylerin, milyonlarca kişi siyasi değişim talep etmek için sokaklara dökülürken, evde kalma kararını nasıl aldıkları üzerinde durmuştur. Dornschneider, katılımcıların Arap Baharı'na katılma kararlarının, umut, cesaret, dayanışma ve ulusal gurur gibi olumlu duygularla ilgili inançlar tarafından tetiklendiğini ve bunların da ülke içerisinde kitlesel protestoların gerçekleşmesi, yurttaşlarının kendilerini feda etmekte oldukları ve ülke dışında devrimlerin gerçekleştiğine dair inançları tarafından tetiklendiği sonucuna ulaşmıştır. Buna karşılık, evde kalma kararlarının, güvenlik içinde yaşama, tatmin edici yaşam koşulları ve devlet onayı ile ilgili inançlar tarafından tetiklendiği sonucuna varmıştır (Dornschneider, 2021).

Bu çalışma, siyaset psikolojisinin toplumsal hareketlere katılım konusundaki yaklaşımını, Arap Baharı toplumsal hareketleri çerçevesinde ele almayı ve siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanlarına eklenmekte olan yenilikçi bakış açılarına katkıda sunmayı amaçlamaktadır. Arap Baharı yazını bağlamında bu katkı, duygular ve ortak kimlikler bağlamında tamamlayıcı; göreceli yoksunluk kavramının kullanımında ise yenilikçi bir yaklaşım örneğidir. Kullanılan verilerin alan çalışması ile elde edilmemiş olması çalışmanın kısıtları arasında yer almakta ve ileride yapılabilecek çalışmalar tarafından geliştirilebilecek yönlerine işaret etmektedir. Benzer şekilde, çalışmanın bu yaklaşımı Arap Baharı döneminde Tunus ve Mısır dışında yaşanan toplumsal hareketleri de incelemek için kullanılabilir. Diğer yandan, Tunus'ta başlayan ve bölgedeki diğer ülkelere yayılan Arap Baharı görece olarak günceldir, son on yılda gerçekleşmiştir ve devam eden bir süreç söz konusudur. Bu nedenle konuyu ele alan akademik çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışma, Tunus ve Mısır'da gerçekleşen toplumsal hareketleri siyaset psikolojisi açısından inceleyerek süregelen kuramsal ve kavramsal tartışmalara katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Toplumsal Hareketlerin Siyaset Psikolojisi Kavramları ile İncelenmesi

Bir ara disiplin olan siyaset psikolojisi alanı ile siyasal katılımı anlayabilmek ve bu sürecin anlamlandırmak mümkündür. Siyaset biliminin toplumsal hareketler alanındaki çalışmalarında, makro süreçlerin değerlendirilmesi yapılmaktadır. Siyaset psikolojisi alanı ise makro süreçlerde kaybolan, daha küçük ve anlamı olan parçalara dikkat çekmektedir. Duyguların ve davranışların makro süreçlerdeki etkisini anlama çabası siyasal katılımı anlamlandırabilmek için önemli bir katkı sunmaktadır.

Toplumsal hareketleri başlatan insanlar, süreç içinde yaşadıkları duygularla harekete geçmektedirler. İnsanların hissettikleri öfke, kaygı, korku, hayal kırıklığı, umut gibi duygular toplumsal hareketlerin başlamasında etkilidir. Düşünce, kimlik ve ideoloji açısından insanlar duygularla motive olmaktadır ve duygular siyasal katılımı irrasyonel kılmamaktadır (Jasper, 2002, s. 202). Siyasal katılım olarak toplumsal hareketin başlaması, toplu eylemlerin bir şehirden başka bir şehre ve şehirlerden ülkelere yayılması kontrol edilememektedir. Toplumsal hareketler planlı ve stratejiyle değil, kendiliğinden oluşan eylemlerdir.

Duygular ve Toplumsal Hareketler

Siyaset biliminde genel bir yargı olan, siyasal kararların rasyonel olması ve duygulardan uzak olması gerektiğinin tartışılması ve üzerinde durulması önemli bir konu olmuştur. Siyaset psikolojisindeki çalışmalar bu konularda yapılmakta ve duyguların siyasal davranışlar üzerindeki etkisini anlamlandırmadaki boşlukları doldurmayı hedeflemektedir. Bireyler gündemde var olan siyasal olaylara ve durumlara duygusal tepkiler vermektedir. Duygusal tepkiler vermelerinin nedenleri insanların ilkeleri, idealleri ve değer yargılarıdır. Kalıplaşmış durumlar, genel yargılar, siyasal kararların alınması, oy verilmesi, bir konuda taraf olunması, alınan bilginin işlenmesi gibi olgular, duygulanımlar ve duygular ile ilişkilidir (Cottam, Mastors, Preston ve Dietz, 2017, s. 103).

Susan Fiske ve Shelley Taylor, duygulanımı “çok çeşitli tercihler, ruh halleri ve duygular için bir terim” olarak tanımlamaktadırlar (Fiske ve Taylor, 1991, s. 410). Fiske ve Taylor, duyguyu “haz duyma, huzur, öfke, üzüntü, korku ve daha fazlası gibi yalnızca iyi ya da kötü hislerin ötesinde, karmaşık bir duygulanımlar çeşitliliği” olarak tanımlamaktadırlar (Fiske ve Taylor, 1991, s. 411). Duygular bilginin işlenmesinde de rol oynayabilmektedir. George Marcus, Russell Neuman ve Michael MacKuen, nörobilim, fizyoloji ve deneysel psikoloji alanlarındaki araştırmaları dayanak yaptıkları çalışmalarında duygulanım ve aklın geleneksel yaklaşımlarda yer aldığı üzere bir zıtlık ilişkisinde olmaktan öte birbirlerini tamamladıklarını, siyaset üzerinde düşünme sürecinin de duygular tarafından başlatıldığını ileri sürmüşlerdir. (Marcus, Neuman ve MacKuen, 2000, s. 1-11). Bu bakış açısında duygular ikili bir rol oynamaktadır. İlk olarak, duygu, normal olarak gelişen durumlarda verdiğimiz anlık tepkileri etkileyen bir yatkınlık sistemi oluşturmaktadır. İkinci olarak, duygu bir gözetim rolüne sahip olmaktadır, gerçekleşebilecek ve oluşabilecek tehditlere karşı bir uyarıcı olarak var olmaktadır (Marcus, Neuman ve MacKuen, 2000, s. 34). Özetlemek gerekirse, insanların hem duygulanım (hisler ve duygular sistemi) hem de bilişsel (düşünce ve bilgiler sistemi) sistemleri vardır. Zihinde bulunan bu sistemler birbirinden farklıdır, ancak bağlantılı sistemlerdir. Bu bağlantılar her bireyde ve her olayda güç bakımından farklılıklar göstermektedir. Herhangi bir olay karşısında, duygulanım ve bilişsel sistem arasındaki bağlantı güçlü iken, başka bir olay karşısında bu bağ zayıf olabilmektedir.

Duygular toplu eyleme katılım konusundaki motivasyonları hızlandırmaktadır ve büyütmektedir. Toplumsal hareketlerin patlaması, duyguların bir eylem biçimine dönüşmesiyle başlamaktadır. Tunus ve Mısır'daki ayaklanmaları çok yüzlü isyanlar olarak adlandıırırsak, bu hareketlerin nedenleri sadece ekonomik ya da siyasi değildir. Korkunun isyana dönüşmesi, isyanların daha iyi bir hayat için umuda çevrilmesinin nedeni, hükümetlerin yarattığı aşağılanma hissinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çoğu meydan hareketlerinde karşılaşılan durum aşağılanmanın ve değersiz hissedilmenin verdiği umutsuzluk ve üzüntü arasında onur arayışı olmuştur (Castells, 2013, s. 18).

Toplumsal olarak hareket edebilmek ve siyasal davranış gösterebilmek ile ilgili etkili duygulardan en önemlileri arasında öfke, korku ve şevkti yer almaktadır (Neuman ve diğerleri, 2000, s. 27). Öfke duygusu psikoloji biliminde olumsuz ve kötü davranışlara sebep olan bir duygu durumu olarak tanımlanabilmesine karşın (Budak, 2000, s. 542), sağlıklı ifade edildiğinde olumlu ve işlevsel yönleri bulunmaktadır (Novaco, 1975, s. 92; Kennedy, 1992, s. 148). Öfke duygusunun olumlu yönde işlevine bakıldığında, insanları tehlikenin varlığı konusunda uyarıcı bir etkisinin olduğu söylenebilir. Kişinin yaşadığı problemlerle baş etme konusunda motivasyon sağlar. Başka bir deyişle, öfkeyi işlevsel bir uyarıcı olarak tanımlamak mümkündür (Novaco, 1975, s. 101). İnsanlar onları mutlu ve iyi eden bir hedefe doğru birlik olup ortak bir siyasal davranış geliştirdiklerinde başka bir olumlu duygu olan umut duygusuna sahip olmaktadırlar. Umut duygusu geleceğe dair iyi bir hayal için gerekli inancı sağlamaktadır. Castells, “insan zihninin ayrıksı özelliklerinden biri de geleceği hayal edebilme becerisi olduğundan, umut hedef arayan eylemi desteklemekte temel bir bileşendir” diyerek umut duygusunun önemini vurgulamıştır (Castells, 2013, s. 27).

Bert Klandermans’a göre, insanların yaşadığı haksızlığa uğramışlık ve mağduriyet hissinin tek başına bireyleri harekete geçirme noktasında yetersiz kaldığı açıktır. Genellikle mağduriyet hissi insanları harekete geçirmek yerine yaşamdan tatminleri azaltan bir etki olarak gözükmektedir (Klandermans, 1984, s. 584). Klandermans, harekete geçirme konusunda sınırlı kalmayan bir kavram olarak “yetkinlik hissi” ele almıştır. Bu alandaki çalışmalarda, siyasal davranış geliştirmek ve toplu eyleme katılma konusunda en önemli faktörlerden birinin yetkinlik hissi olduğunun üzerinde durulmuştur. Siyasi konularda kendini yetkin hisseden ve eylemleriyle siyasal düzeni değiştirebileceklerine inanan ve motive olan bireyler toplu eyleme katılıma daha fazla müdahil olmaktadırlar (Klandermans, 1984, s. 586).

Toplu eylem oluşturabilmek adına, bireyin dâhil olduğu grubun bu amaçla bir araya gelebilmesi ve memnuniyetsizliklerini, sorunlarını çözebileceklerine inanmaları gerekmektedir. Bu olayın gerçekleşmesine “grup yetkinliği” adı verilmektedir (Klandermans, 1984, s. 586-587). Daha sonra, bu oluşacak mücadelenin başarıya ulaşması adına, mevcut siyasal düzenin gruptan gelen taleplere yanıt vereceği konusunda ortak bir motivasyon sağlamaları gerekmektedir. Bu durumun gerçekleşmesine de “siyasal yetkinlik” denmektedir (Klandermans, 1984, s. 587).

İnsanlar siyasal ve toplumsal mücadelelerinin memnuniyetsizlerini gidereceğine ve adaleti sağlayacaklarına inandıkları zaman daha yüksek siyasal yetkinlik duygusuna sahip olmaktadır. Bunun sonucunda, protestolara ve toplu eylemlere katılmaya eğilimli hale gelmektedirler (Klandermans, 1984, s. 588).

Siyasallaşmış Ortak Kimlik ve Toplumsal Hareketler

Siyasallaşmış ortak kimlik kavramının anlaşılması için ilk olarak toplumsal kimlik kavramının açıklanması gerekmektedir. Sosyal psikoloji alanında çalışmaları olan Henri Tajfel’e göre, toplumsal kimlik, “bir bireyin, bir toplumsal gruba veya gruplara üyeliğine dair bilgisi ile birlikte o üyeliğe verilen değer ve duygusal önemden kaynaklanan benlik kavramının bir parçası” olarak ifade edilmiştir (Tajfel, 1978, s. 63). Bireyler, toplumsal kimliğe sahip olmak ve benimsemek için, kendi gruplarını dışarıda kalan diğer gruplarla karşılaştırarak, içinde buldukları gruba daha çok değer vermeye ve diğerlerinden farklılaştırmaya çalışmaktadırlar (Tajfel, 1978, s. 39). Bireysel farklılıklar göz ardı edildiğinde, toplumsal kimlikler daha belirgin hale gelecek ve duygusal yoğunluk artacaktır. Bir gruba aidiyet duygusu güçlü ise, bireylerin özsayılarının yüksek olmasının öneminin artmasının yanında gruba üye olmak da önemli olacaktır (Cottam ve diğerleri, 2017, s. 106). Toplumsal kimlik grupları herhangi bir tehditle ya da olağanüstü durumlarla karşılaştıklarında, siyasal olarak güdülenmiş duygularla hareket etmeleri beklenmektedir.

Hank Johnston toplumsal hareketlere katılım aşamasında, toplumsal kimlik gruplarının yapılacak eylemler üzerinde uzlaşmış bir fikir olarak oluştuğunu ve gerçekleştirileceğini açıklamaktadır. Farklı fikirler ile ilgili çatışmalar ve müzakere süreçleri geçirilmekte son olarak bu sürecin sonunda kolektif olaylar kurgulanmaktadır

(Johnston, 1999, s. 145). Bu süreçte kolektif kimliğin oluşmasında bireyler kendi kimlikleri ile etkileşimler yaşamaktadır. Dolayısıyla toplumsal harekete katılan her katılımcının, harekete getirdiği belli ve değişmeyen özellikleri olduğu gibi hareket içinde şekillenen daha esnemeye müsait özellikleri de vardır.

Bu çalışmada dikkat çekilmek istenen nokta, bireylerin sahip oldukları toplumsal kimliklerin, toplumsal hareketlere katılımını tetikleyebilmesi, o kimliğin siyasallaşmasıyla gerçekleşmesidir. İnsanlar yaşadıkları mağduriyetin, ait hissettikleri kendi grupları ile ortak bir mağduriyete maruz kaldıkları inancına sahip olurlarsa, kolektif kimliğin siyasallaşmaya başladığı sonucu elde edilebilir. Birey, grubunun yaşadığı mağduriyetin ve adaletsizliğin siyasal nedenlerle oluştuğunun farkına vardığı anda, bu duruma sebep olan tarafı tanımladığı süreçte, siyasallaşmaya başlamaktadır (Simon ve Klandermans, 2001, s. 323). Dolayısıyla, bireyler ilk olarak kimliklerinin siyasallaşmış olduğunun bilincine varmaktadır. İkinci olarak ise, içinde buldukları grubun çatışmadaki yerini ve durumunu kabullenmeleri süreci gelmektedir. Son olarak, bu duruma yol açan siyasal taraf ile adaletsizliğin ve mağduriyetin giderilmesi adına anlaşma yoluna gidilebilecek olması bir seçenektir (Simon ve Klandermans, 2001, s. 324).

Toplumsal hareket aktörlerinde kimlik, ortak ve toplu bir eylem yaratma süreçlerinde siyasallaşmaktadır. Martijn Van Zomeren, Tom Postmes ve Russell Spears siyasallaşmış ortak bir kimliği şu şekilde açıklamışlardır: Siyasallaşmış kimlik, “siyasal olanın, bireylerin kimliğini, toplumsal durum tarafından belirlenen kimlikten (milli kimlik gibi) daha temsili bir kimliğe dönüştüren bir kimlik projesi haline gelmesine imkân tanımaktadır” (van Zomeren, Postmes ve Spears, 2008, s. 507). Yapısal kimlikler zaten toplum içinde mevcut bulunmakta, dezavantaj durumlarına bağlı olarak yeni kimlikler yaratılmaktadır (van Zomeren ve diğerleri, 2008, s. 509-510). İnsanların memnun olmadıkları durumları ve olayları toplu eylem yoluyla çözüme yetilerine sahip olabildiklerine inanmaları ve anlamaları gerekmektedir.

Siyasallaşmış ortak bir kimlik yaratma sürecinin aynı zamanda duygusal bir tarafının da olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Memnuniyetsizlik sahibi olan gruplar, genel olarak haksızlığa uğramış, ekonomik ve siyasal olarak damgalanmış, bazı konularda ayrımcılığa uğramış kişilerden oluşmaktadır. Toplumdaki bu gruplar baskı altında tutulmuşlarsa utanma ve korku duygularına sahip olmaktadır (Taylor, 2013, s. 52). Siyasallaşmış ortak bir kimlik yaratma sürecinin bir kısmı, bu utanma ve korku duygularını gurur ve öfke duyguları ile değiştirmeyi kapsamaktadır (Taylor, 2013, s. 53). Böylelikle insanlar toplu eyleme katılmaya meyilli hale gelmektedir. Örnek olarak, feminist hareketlerde olduğu gibi bu durum, farkındalığı artırma kampanyalarıyla yapılabilmektedir (Taylor, 2013, s. 56).

Görelî Yoksunluk Kuramı ve Toplumsal Hareketler

İnsanların toplumsal hareketlere neden katıldığının anlaşılmasında görelî yoksunluk kuramının açıklanması önem taşımaktadır. Görelî yoksunluk kuramı, “insanların kendi gruplarının durumları ve koşullarını, toplumsal olarak kabul edilmiş bir karşılaştırma standardına göre karşılaştırdıkları ve kendi gruplarının olması gerektiği kadar iyi durumda olmadığını tespit ettikleri bir durumdur” (Cottam ve diğerleri, 2017, s. 434). İnsanlar bu süreç içinde, hak ettiklerini elde edemediklerini ve istediklerine ulaşamadıklarını fark etmişlerdir. Bu durumu diğer gruplarla karşılaştırdıklarında yoksunluk hissettikleri ortaya çıkmıştır.

Bireylerin mağduriyet hissetmelerinin siyasal davranış geliştirmelerine katkıda bulunduğu belirtilmiştir (Klandermans, 1984, s. 588). Ted Robert Gurr ise mağduriyetin oluşmasının temelinde görelî yoksunluk olduğunu söylemiştir. Bireyin durumunu bir başkasının yaşam standardı ile karşılaştırması sonucunda elde etmek istediğini alamadığı ve beklentilerini karşılayamadığı kanısına sahip olması, görelî yoksunluk olarak tanımlanmaktadır (Gurr, 1970, s. 25). Gurr’un ele aldığı çalışmalarda görelî yoksunluk, ekonomik yoksunluk ve bireyin maddi yönden beklentileri karşılayamaması olarak sınırlı tutulmuştur. Bu ekonomik olarak yoksun hissetme algısının, bireyleri mevcut durumu değiştirebilmek adına siyasal davranışlara itmektir (Gurr, 1970, s. 53).

Daha sonra yapılan çalışmalarda, görelî yoksunluk hissinin sadece maddî sorunlarla oluşmadığı ortaya konulmuştur. Sosyal adaletsizlik kavramının toplu eyleme katılma eğilimi çerçevesindeki çalışmalar, adaletsizlik duygusunun da görelî yoksunluğa yol açtığını göstermiştir (Tyler ve Smith, 1995, s. 2). Bir toplumda, kaynakların ve gelirlerin adil dağıtılmadığı düşüncesi, görelî yoksunluğa sebep olmaktadır. Yapılan çalışmalar, “kaynakların sadece bireyler arasında değil, gruplar arasındaki dağılımının da adaletli olup olmadığının” önemli olduğunu göstermiştir (Tyler ve Smith, 1995, s. 3). Çoğulcu yaklaşım grupları temel alırken, sosyo-ekonomik yaklaşım sınıfları temel alır.

Tom Tyler ve Heather Smith tarafından öne sürülen “süreçlerin adaleti” kavramı kaynakların dağılımına dair karar verme sürecine vurgu yaptığı için önem taşımaktadır. Bireyler, kaynakların nasıl dağıtıldığının yanında, kaynakların nasıl dağıtılacağı konusunda karar verme sürecinin adaletinin de göz önünde bulundurulmasının gerekli olduğunu dile getirmişlerdir (Tyler ve Smith, 1995, s. 3-4). Bireyler bu süreçlerin adilliğine kendi haysiyetlerine zarar verip vermedikleri üzerinden karar vermektedirler. Çalışmalarda, kaynakları dağıtan otoritenin bireylere saygı duyup duymadığı, adaletsizlik ve mağduriyet hissi ile ilişkili olup olmadığı ele alınmıştır. Kendilerine ve gruplarına adil davranılmadığı hissine sahip bireyler, toplumsal hareketlere ya da protesto eylemlerine katılmaya daha eğilimlidir (Tyler ve Smith, 1995, s. 4).

İnsanlar geri kalmanın bir şekilde haksızlığa uğramanın yarattığı hoşnutsuzluğu azaltmak ya da ortadan kaldırmak amacıyla, kendilerini karşılaştıkları grupla yakınlaştıran davranışlar gösterebileceği gibi, bu durumu değiştiremeyeceğini düşünerek kaçma eylemi gerçekleştirebilir (göç gibi) ya da bu durumu değiştirmek adına toplu eyleme katılma ve adaleti sağlama duygusuna ulaşmayı hedefleyebilmektedir. Bu çalışmada, bireylerin görelî yoksunluk hissiyatına sahip olmasının, bireyleri toplu eyleme katılmaya teşvik etmesi ve bu yönde davranışlar sergilemesi ön planda tutulmaktadır.

Bu alanda yapılan araştırmalara bakıldığında, grup olarak karşılaşılan eşitsizliğin, bireysel eşitsizliğe ve yoksunluğa göre toplu eylemlere katılım konusunda daha çok teşvik ettiği ortaya konmuştur. Açıkça belirtmek gerekirse, bireysel olarak maruz kalınan eşitsizlik durumuna kıyasla, insanların özdeşleştikleri grup eşitsizlik ve haksızlıkla karşılaştığında toplu eyleme geçme ihtimalleri çok daha yüksektir. Daha önce ele alındığı üzere, belli duyguların toplu eyleme katılma eğilimlerine yol açtığı bilinmektedir. İnsanlar, sonuç olarak kendi grupları herhangi bir konuda yoksunluk yaşadığı için öfkelendiklerinde, bu durumun sorumlusu olan kişi, grup, devlet gibi aktörlere meydan okumaya ve onlarla yüzleşmeye motive olmaktadır.

Emilie Durkheim tarafından ortaya atılan Robert Merton tarafından geliştirilen gerilim teorisi, insanların yapmış oldukları topluma aykırı davranışların (suç, şiddet gibi) beklentileriyle ilgili olduğunu savunmaktadır. Toplumdaki düzensizlik ve adaletsizlik, imkânlardan en çok mahrum olan gelir düzeyi düşük insanlarda yoğun bir hayal kırıklığı ve mağduriyet hissi meydana getirmektedir. Toplum ortak bir düzene ve adalete ulaşmak için meşru yöntemleri öncelikli kılmadığı için, gelir düzeyi düşük olan bireyler hedeflerine ulaşabilmek ve memnuniyetsizliklerini gidermek amacıyla, protesto ve toplu eyleme katılma davranışlarına, diğer sınıfa ait bireylere kıyasla daha fazla katılmaktadırlar. Fırsatlar yeterli olmadığından ve imkânların sınırlı olmasından kaynaklanan gerilime maruz kalan insanların siyasal bir davranış biçimi olarak toplu eyleme katılma davranışı geliştireceği anlamı çıkarılmamalıdır. Merton çalışmasında, insanların duygu durumlarının oluşan gerilime karşı farklı tutumlar geliştirdiklerini ele almıştır. Merton’a göre, siyasal davranış geliştirme ve toplumsal harekete katılma davranışı bireylerin hissettikleri gerilime karşı verdikleri bir cevaptır. İnsanlar geliştirdikleri bu davranışlar sonucunda, gerilimi dindirmekte ya da azaltmaktadır. Merton’a göre, insanlar beş farklı şekilde bu gerilime cevap vermektedir. Bunlar; uyumluluk, yenilikçilik, ritualizm, geri çekilme ve isyankârlıktır. İnsanlar hissettikleri gerilim düzeyine göre bu davranışlardan birini geliştirerek cevap vermektedir. Örneğin, uyumluluk tutumunu sergileyen insanlar, gerilimlerini hafifletebilen ve kontrol edebilen, dolayısıyla isyana ya da toplu eyleme katılma olasılığı en düşük olan gruptur. Diğer yandan, isyankâr tutum sergileyen insanlar,

mevcut toplumsal yapıda büyük değişiklikler elde etmek amacı ile yeni bir toplumsal ve sosyal düzen oluşturmayı amaçlamaktadırlar. Siyasal katılım ve toplumsal hareketlere katılım gerilime karşı verdikleri cevaptır (Merton, 1968, s. 192-247).

Toplumsal olaylara bakıldığında, genellikle toplumda biriken ve süregelen sorunların genel bir memnuniyetsizlik yarattığı düşünülse de, ortaya çıkmasında tetikleyici bir olayın olduğu görülmektedir. Arap Baharı örneği ele alındığında, Tunus ve Mısır hareketlerinin arkasında uzun zamandır var olan baskıcı ve otoriter rejimler tarafından yönetilen halkın değişim taleplerinin yatıyor olmasına rağmen, gösterilerin başlamasını büyük ölçüde etkileyen olay Tunus'ta işsizlik ve ekonomik sorunlardan ötürü seyyar satıcılık yapan Muhammed Bouazizi isimli gencin kendini yakması olmuştur. Yolsuzluklar, zenginliğin ve kaynakların toplumun sadece belli bir kesiminde toplanması,hl toplumdaki diğer insanlarda gerilim yaratmıştır. Ek olarak da insanların ekonomik yönden ciddi bir geçim sıkıntısının içinde olması, bu gerilimi arttıran bir faktör olmuştur. İnsanların bu şekilde çaresiz bırakılmaları bir isyanın gerçekleşmesi için önemli bir etken olmuştur. Tunus ve Mısır hareketlerine katılan insanlar, toplum düzenini reddetmişler ve siyasal davranış geliştirerek toplumsal hareket yaratmak amacıyla bir araya gelmişlerdir. Sosyal adaleti sağlamak ve özgürlüklerine kavuşmak bu hareketin ön plana çıkan ana konularındandır.

Arap Baharı Sürecinde Tunus ve Mısır Hareketleri

Bu bölümde, Tunus ve Mısır'da toplu eylemlerin oluşmasında duygular, siyasallaşmış ortak bir kimlik ve görelî yoksunluk kavramlarının etkisi ele alınacaktır. İkinci olarak Tunus'taki eylemlerin, internetteki sosyal ağlar Facebook, Twitter, Youtube üzerinden oluşup yayılması ve uluslararası boyutta sesini duyurması önemli bir örnek olarak ele alınacaktır. Tunus ve Mısır hareketlerini başlatan toplumsal ağların kendiliğinden oluşması ve büyük ölçüde lidersiz hareketler olması araştırmanın iddialarının örneklenmesinde yardımcı olacaktır. Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketlerinde katılımcıların örgütlenme süreci, geleneksel örgütlerin hiyerarşik yapılarına benzer şekilde oluşmamıştır. Tunus hareketinin başlaması planlı bir süreç sonucu gerçekleşen bir eylem değil, anlık eylemlerle görünür olmaktadır. Seferberliğin başlaması ve kitlelerin kontrol edilemeden oluşması, kitlesel iletişim araçları yoluyla gerçekleşmiştir. Bu gibi sebeplerle, Arap Baharı sürecinde sosyal ağların önemi ön plana çıkmaktadır.

Arap Baharı Süreci ve Tunus

Arap Baharı sürecinin başladığı dönemde, Tunus'un yönetiminde Zeynel Abidin Bin Ali rejimi yer almaktaydı. Bu dönemde, toplumsal memnuniyetsizliğin arttığı bilinmektedir. Dönem dönem oluşan ayaklanmalar, polisin orantısız şiddeti ile engellenmiş ve bastırılmıştır (Tanrıverdi, 2011, s. 4). Toplumda oluşan bu gerilim ve sıkışma ertelenmiştir ancak bir çözüme kavuşmamıştır.

26 yaşında bir seyyar satıcı olan Muhammed Buazizi'ye, 17 Aralık 2010 tarihinde, ruhsatsız satış yaptığı gerekçesiyle zabıtarlar tarafından para cezası kesilmiş ve kötü muameleye maruz kalmıştır. Bu olayın üzerine para cezasını ödemiş fakat tezgâhını geri alamaması Tunus'ta yeni dönemi başlatacak olaylara zemin hazırlamıştır. 9 kişilik bir ailenin tek çalışanı olan Buazizi, yanıcı bir madde ile belediye binası önünde kendisini yakmış ve 4 Ocak 2011 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Buazizi'nin cenaze törenine binlerce Tunuslu katılmıştır. Cenaze töreninde bulunan kalabalık videolara kaydedilmiş ve ülke genelinde dağıtılmıştır. 20. yüzyıl baskıcı sistemi, 21. yüzyıl medyasıyla başa çıkma konusunda zorlanmıştır. Tunus'un farklı bölgelerinde, insanlar öldürülmüştür. 8 Ocak 2011 tarihinde gösteriler Tunus'un bastısında yer alan Kassarin şehrine sıçramıştır. Bu gösterilerde polis tarafından gerçek mermiler kullanılmış ve 14 kişi öldürülmüştür (Protesters Killed in Tunisia Riots, 2011). Bu şehirde, güvenlik güçlerinin gerçek mermi kullanması ve sivilleri bile vurmaları korku yaratmak adına yapılmıştır. Burada gerçekleşenlerden sonra, Tunuslular rejimin çaresizliğini

görmüşler ve geri dönüşün olmayacağına emin olmuşlardır. Tunus'ta başlayan rejim karşıtı protestolar kısa bir süre içerisinde bölge ülkelerine yayılmış ve Arap Baharı olarak adlandırılmıştır.

Duyguların, siyasallaşmış ortak kimlik kavramının ve görelî yoksunluk kuramının işlevi: Tunus hareketi

Duygular, toplu eyleme katılım konusundaki motivasyonları hızlandırmaktadır ve büyütmektedir. Toplumsal hareketlerin patlaması, duyguların bir eylem biçimine dönüşmesiyle başlamaktadır. Tunus ve Mısır'daki ayaklanmaları çok yüzlü isyanlar olarak adlandırmak mümkündür. Korkunun isyana dönüşmesi, isyanların daha iyi bir hayat için umuda çevrilmesinin nedeni, hükümetlerin yarattığı aşağılanma hissini bir sonucu olarak ortaya çıkarmıştır. Çoğu meydan hareketlerinde karşılaşılan durum aşağılanmanın ve değersiz hissedilmenin verdiği umutsuzluk ve üzüntü arasında onur arayışı olmuştur (Castells, 2013, s. 18).

Tunus'ta oluşan harekete katılan insanlar, hareketi "özgürlük ve haysiyet için devrim" olarak tanımlamışlardır (Castells, 2013, s. 29-38). Hükümet tarafından oluşturulan aşağılanma duygusuna karşılık, özgürlük ve haysiyet arayışı temel amaç haline gelmişti. Birçok toplumsal ayaklanma, yolsuzluk, özgürlüklerin halkın elinden alınması, demokrasi yoksunluğu, işsizlik gibi bütün ülkeye yayılmış ekonomik ve siyasi koşullara karşı oluşmaktadır. Ancak bu nesnel ve somut koşullardan duygusal durumlar doğmuş, bu duygular da bireylerin kendiliğinden başlattığı toplumsal hareketleri tetiklemiştir (Anderson, 2011, s. 3). Gençlerin yaşadıkları işsizlik temelli sıkıntıların umutsuzluk duygusuna yol açması ve sonrasında çaresiz hissetmeleri olayların başlamasını etkilemiştir. Tunuslu avukatlar eylemler başladığında "bugünden sonra, daha fazla korkuya yer yok" diyerek korku duygularından kurtulup geleceğe karşı iyimser bir yaklaşımda bulunup umut duygularına sahip olmuşlardır (Pearlman, 2013, s. 394).

Meydan hareketi olarak gelişen Tunus hareketine bakıldığında, harekete katılan insanların katılma kararı verdikleri süreçte, siyasallaşmış ortak bir kimlik oluşmuştur (Cottam ve diğerleri, 2017, s. 435). Toplumun ya da grubun ortak kimliği açısından bir sorun oluştuğunda, toplumsal kimlik aktif hale gelmektedir. Kolektif kimlik, örneğin toplu bir eyleme katılma gibi ortak bir siyasal davranışın oluşmasında ön plana çıkmaktadır. Toplumsal kimliklerin eyleme ve protestolara katılımı tetikleyebilmesi, o kimliğin siyasallaşmasıyla gerçekleşmektedir.

Tunus'ta uygulanmaya çalışılan neoliberal politikalar sonucunda zenginler daha çok zenginleşmiş, fakirler ise daha çok fakirleşmişti (Gelvin, 2012, s. 35). Bu durumda ülkedeki gerginliği arttırmıştı. Otuz yaş altında olan genç kesimde işsizlik çok artmıştı. İşsizlikten zarar gören ve gelecek ile ilgili umutsuzluğa düşen genç bir kesim vardı.

Yolsuzluk ve nepotizm devrimlerin başlamasında büyük rol oynamıştır. Arap ülkelerinin pek çoğunda olduğu gibi Tunus'ta da yolsuzluk bilinmeyen bir durum değildi (Noueihed ve Warren, 2013, s. 44-45). Bin Ali'nin ailesine ve eşi Leyla Trabelsi'nin ailelerine verilen ayrıcalıklı haklar olmuştur. Bu ayrıcalıklar sonucunda haksız zenginleşmeler ortaya çıkmış ve rahatsız edici boyutlara taşınmıştır (Durac, 2011, s. 177). Bin Ali'nin iktidara geldiği ilk zamanlar gerçekleştiği olumlu ve çoğulcu demokrasi yöntemleri olduğu bilinmektedir. Örneğin; siyasi tutukluların hapisanelerden çıkarılması, yeni partilerin ve sivil toplum kuruluşlarının kurulması için engelleri kaldırmayı amaçlayan yasaların oluşturulması. Ancak 1988 yılının sonlarına gelindiğinde bu durum değişmiştir. Tunus'ta Bin Ali rejimi, kısa süren çoğulcu bir dönemden sonra antidemokratik uygulamalara başvurarak otoriter bir rejim haline gelmiştir. Bu antidemokratik uygulamalara 1989 yılı seçimlerinde muhalif aday olan partilerin propaganda yapmalarının engellenerek zayıflatılması örnek olarak verilebilmektedir (Durac, 2011, s. 178).

Hareket başladığında, Tunus'ta Bin Ali yirmi dört yıldır iktidardadır. Otoriter bir rejimin artan baskıları söz konusudur (Noueihed ve Warren, 2013, s. 92). Bu durumun giderek kötüleşeceği ve Bin Ali'nin damadının, Bin Ali gittikten sonraki dönem için göreve geçeceği düşünülmekte ve bu yönde hazırlıklar yapılmaktadır. Siyasal muhalefet ağır baskılarla karşı karşıyadır. İhbarcılar toplumun içine yayılmıştır. Herkes kendi söylediklerini kontrol etme peşindedir ve huzursuzluk toplum genelinde artmıştır.

Bu sebeplerin hepsi, genel olarak genç nüfusta ciddi bir rahatsızlık yaratmıştır. Bu durum "Arap keyifsizliği" olarak adlandırılmıştır. Bu durumlar sebebiyle, yeni bir siyasallaşmış ortak kimlik oluşmuştur. Bu siyasallaşmış ortak kimlik, adalet kaygısını, demokrasiyi ve insan haklarını kapsamaktadır (Cottam ve diğerleri, 2017, s. 453).

Görelî yoksunluk kuramının harekete katılımdaki etkisi, protestolara katılan grupların birçok haktan mahrum edildikleri için öfke duymaları ve öfkelerinin davranış biçimine yansımaları olarak sokaklara çıkmaları şeklinde görülmüştür. Tunus'ta yaşayan genç nüfusun hissettiği yoksunluk hissi, bireylerin yaşamlarıyla ilgili beklentileri ve koydukları hedeflere ulaşma çabalarının engellenmesi nedeniyle oluşmuştur. Yolsuzluk olayları ve kaynakların büyük kısmının belli bir kesimin elinde bulunması, Tunuslu gençlerin kendilerini toplumun bu kesimleriyle karşılaştırmaları memnuniyetsizlik ve öfke ile sonuçlanmıştır. Bu durum Tunus'ta uzun bir süre devam etmiştir ve bunun sonucunda insanlar daha çok radikalleşmeyi ve toplumsal bir hareket içinde yer almayı tercih etmişlerdir.

Kitleli iletişim araçlarının Tunus hareketindeki rolü: Lidersiz bir hareket

Ortadoğu ve Kuzey Afrika, dünyada en az internet kullanıcılarının bulunduğu bölgelerden biridir. Arap hükümetlerinin muhalif olan sesleri yok ettiği, cezalandırdığı bilinmektedir (Giddens, 2010, s. 47). Bu hükümetlerin internet erişimi sağlarken bilgi üzerinde bir denetim gerçekleştirmesi olağan bir durumdur. Arap Baharı süreci öncesinde bölge ülkelerinde internet kullanımı oldukça sınırlıdır.

2011 yılında Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da başlayan toplumsal hareketlerin örgütlenme aracı olarak sosyal medya ağlarından faydalanılması ile gerçekleşen protestolara "sosyal medya devrimi" gibi tanımlamalar yapılmıştır. Toplu eylem katılımcıları ilk olarak Facebook ve Twitter üzerinden örgütlenerek bir araya gelmişler ve geniş katılımlara ulaşmışlardır (Babacan, 2011, s. 75). Tunus devrimine katılan bir aktivist, "Facebook bizim rejime karşı korkumuzu yenmemize izin verdi" sözünü sosyal medya uygulamaların önemini vurgulamıştır (Pearlman, 2013, s. 395). Dijital ağların sanal olduğu bilinmektedir, ancak cesaret verici etkisi gerçektir. Sosyal medya insanları korkuyu yenmelerinde, gelecek hakkında iyimser düşünceler oluşturmalarında ve risk almaları konusunda gönüllü hale getirmiştir.

Küresel ölçekte ses getiren Arap Baharı, sosyal medya sayesinde dikkat çekmiştir. Tunus'ta özellikle televizyon ya da radyo gibi kitleli iletişim araçlarının büyük çoğunluğunun devlet tekelinde bulunması ve özel yayın kuruluşlarına uygulanan sansür sebepleri ile toplum gelişmeleri yakından takip edememiştir (Babacan, 2011, s. 77). Bu ortamda halkın sosyal medya ağları aracılığı ile bilgi elde edebilmesi ve gelişmeleri öğrenebilmesi, Tunus hareketinin tepe noktasına ulaşmasını sağlamış ve seferberliği ön plana çıkarmıştır. Tunuslular eylemlerin başladığı günden itibaren video kayıtları almışlar ve dünyaya seslerini duyurmak istemişlerdir. Buazizi'nin kuzeni Ali, Buazizi kendini yaktıktan birkaç dakika sonra toplanan kalabalığı ve kalabalığın yüzündeki öfkeyi video olarak kaydetmiştir. Bu videoyu akşam saatlerinde kendi Facebook hesabı üzerinden yayınlamıştır (The Death of Fear, 2010). Toplumun memnuniyetsizliği, politik öfke ve halkın rejimin yolsuzluklarına tepkisi devrimin yolunu inşa etmiştir. Buazizi'nin kendini ateşe vermesi, halkın bıkkınlığının ve öfkesinin sembolü haline gelmiştir. Bunun üzerine eylemler çoğalmış, video paylaşımları yapılmış ve eylem çağrılarında bulunulmuştur (Tunisie Sidi Bouzid Manifestations, 2010). Sosyal medyanın olmaması durumunda, Arap ülkelerindeki adalet ve demokrasi mücadelesi bu şekilde ses getiremez ve hareketlerin büyümesi söz konusu olmayabilirdi. Arap Baharı süreci içerisinde katılımcıların ve muhaliflerin kendilerini

ifade edebildikleri yerler sosyal medya ağları ve El Cezire kanalı olmuştur. Sosyal ağlar Tunus ve Mısır devrimlerinde, politika yerleri haline gelmiştir. Bu devrimleri internet ya da Facebook devrimi olarak adlandırmak yerine, internetin lojistik destek sağladığı dile getirilmelidir.

Kitlesel iletişim araçlarının Arap Baharı sürecine etki ettiği ve süreci genişlettiği akademik çalışmalar ile kanıtlanmıştır. Philip N. Howard, Muzammil M. Hussain, Aiden Duffy, Deen Freelon, Will Mary ve Marwa Mazaid'in araştırmasında, Kuzey Afrika'dan Ortadoğu'ya yayılan adalet ve özgürlük hareketini kitlesel iletişim ağlarının ve sosyal medyanın hızlandırdığı sonucu elde edilmiş ve sosyal medyanın özgürlük ve demokrasiye ulaşmada etkin bir silah olarak kullanıldığına vurgu yapılmıştır. Bu süreçte atılan tweetler Tunus gündemine oturmuş ve dünya genelinde yankılanmıştır. Tweetlerin bu şekilde sayısının çoğalması ve hızlıca yayılması "kelebek etkisi" olarak adlandırılmaktadır (Howard, Hussain, Duffy, Freelon, Mari ve Mazaid, 2011, s. 6-7). Bu şekilde ilerleyen ve devam eden süreç, hareket katılımcıları açısından bir güç kaynağı konumuna gelmiştir.

Anita Breuer, Todd Landman ve Dorothea Farquhar ortak çalışmalarında sosyal medyanın Tunus devriminde seferberliğin oluşması konusunda katalizör bir etki yarattığını ve protestoların hızlanmasında etki ettiğini ortaya koymuştur. Bu araştırma 16 Tunuslu dijital aktivist ve 437 Tunuslu internet kullanıcısının cevaplarına dayalı bir araştırmadır (Breuer, Landman ve Farquhar, 2015, s. 766). Tunus toplumu içerisinde bilgi akışının sağlanması, internetin bilgiye erişimi kolaylaştırması ile olmuştur. Sosyal medya aracılığıyla bilgi alışverişinin sağlanması aktivist ağlarını oluşturmuş ve genişlemesini desteklemiştir (Breuer ve diğerleri, 2015, s. 770). Bu çalışmaya katılan Arap Baharı katılımcılarının cevaplarına göre, resimlerin ve videoların internet ortamında dolaşması insanlarda öfke, üzüntü ve engellenme duygularının yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum ise toplum tarafından devletin meşruluğunun sorgulanmasına yol açmıştır. Tunus devriminde sosyal medyanın kullanılması, korku duygusunun aşılmasında ve protestoları desteklemenin yanında ortak kimliklerin oluşması ve duyguların paylaşılmasında etkili olmuştur. Tunuslular korku duygusunun aşılması ve sosyal medyanın seferberliği genişletmesi ile harekete geçmişlerdir (Breuer ve diğerleri, 2015, s. 778).

Bin Ali rejimi eylemleri kontrol altına almak adına her çareye başvurmuştur. Bu çarelerden en etkili olacağı düşünülen durum internete sansür getirmek olmuştur. Bin Ali kamu düzeninin internet tarafından bozulduğunu neden olarak göstererek internet erişimini engellemiştir (Breuer ve diğerleri, 2015, s. 771). Bu dönemde El Cezire'nin Tunus ofisi kapatılmıştır. El Cezire seferberliğin devam etmesi amacı ile evlerinde internet bağlantısı olmayanlara çanak antenler üzerinden ulaşarak yardım etmiştir. Protestoların son günlerinde, internet kısıtlamasına ve tüm uygulamalara rağmen gösteriler devam etmiştir. 12 Ocak günü Tunus Genel İşçi Sendikası (UGTT) Safakes'te toplanma çağrısında bulunmuştur. 30.000 kişi sokaklarda toplanmıştır. Bu gösteri ve mücadele devrimden geri dönüş olmayacağını ve Bin Ali rejiminin sonunun geldiğinin işareti olmuştur (Breuer ve diğerleri, 2015, s. 775). 2011 devriminden sonra Tunus kritik bir siyasi süreç yaşamıştır. 2013 yılında siyasi karışıklıklar olmuş, ancak 2014 yılı devrimin sağladığı umut duygusunun yeniden tazeleniği ve oluştuğu bir yıl olmuştur. 2014 Ocak ayı ile birlikte yeni anayasa taslağının kabulü, şeffaf cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimleri gerçekleşmiştir. Bu dönem Tunus için toplumun istediği ve kayda değer gelişmelerin oluştuğu bir dönem olmuştur.

Arap Baharı Süreci ve Mısır

Tunus'ta başlayan eylemler kısa bir süre sonra, 25 Ocak 2011'de, Mısır'a sıçramıştır. Milyonlarca insanın katıldığı Mısır hareketi, 18 günlük bir sürede olumlu sonuç yaratarak, 30 yıllık iktidara sahip olan Hüsnü Mübarek rejiminin sonlanmasına neden olmuştur (Telci, 2014, s. 83). Devrim gösterilerine katılan kitleler arasında sivil toplum kuruluşları, dini gruplar, işçi hareketi, hükümet karşıtı gençlik hareketleri, siyasal kimliğe sahip insanlar bulunmuştur. Harekete katılanlar arasında uzun yıllardır sosyal adaletin sağlanması için mücadele edenlerin yanında son dönemde Mübarek karşıtı olan insanlar da yer almıştır (Telci, 2014, s. 84).

Duyguların, siyasallaşmış ortak kimlik kavramının ve görelî yoksunluk kuramının işlevi: Mısır hareketi

Mısır'daki gösteriler biçim olarak Tunus'taki gösterilere benzemektedir. Eylem taktiklerine bakıldığında, şiddet içermeyen eylemler olması, "Rejim Gitmek Zorunda" şeklindeki sloganları ile ifade ettikleri mevcut rejimin devrilmesi konusundaki ısrarları Tunus Hareketi ile benzerdir (Gelvin, 2012, s. 47). Ancak Mısır Hareketinin gerçekleşmesi doğrudan Tunus Hareketi'ne bağlı değildir. Çünkü Mısır'ın sosyal, ekonomik ve siyasal yapısına bakıldığında toplumda genel bir memnuniyetsizlik durumu mevcuttu. 25 Ocak da gerçekleşen protestolara kadar pek çok olay olmuştur. 2006 ile 2011 yıllarına arasındaki beş yıllık süreçte toplamda üç bini aşkın sayıda grev gerçekleşmiştir (Noueihed ve Warren, 2013, s. 121).

Mısır'a bakıldığı zaman, bir strateji ortaya koyulmamış ve gösteri çağruları daha önceki yıllarda yapılan grev ve gösterilere benzer bir şekilde yapılmıştır. 2011 öncesi dönemde yapılan gösteriler ve toplu eylemler Mübarek rejimine bağlı çeteler ve polis tarafından genellikle bastırılmıştır. 2011 Mısır devriminde durum farklıdır. Çünkü gösterilere katılan insanların sayısı çok fazladır. Bu kalabalık ise insanların içinde barındırdıkları korku duygusunu aşmalarına neden olmuştur. Sosyal medya aracılığıyla oluşturdukları ağlar ile bir araya gelebilmiş ve ortak hareket edebilmişlerdir. Kalabalık oluşturabilmek ve seferber olabilmek için güçlü bir motivasyona ve hareketi geçirci bir duyguya ihtiyaçları olmuştur. Devletin kötü yönetimine, yolsuzluğa, polisin orantısız gücüne, ülkede var olan ve yükselmeye devam eden açlığa ve çaresizliğe karşı ortak bir isyan oluşturabilmişlerdir. Mısır'da isyanlar zaten vardı ancak bu dönemdeki umut duygusu insanlara motivasyon sağlama ve toplumsal harekete katılabilmede önemli bir rol oynamıştır. Tunus örneği, Mısır toplumu için değişimin ve umudun örneği olmuştur. Ortak bir platform altında toplanılabilsen ve ölüm riskine rağmen taviz vermeksizin direnişe devam edilebilirse rejimi devirmenin mümkün olabileceği Tunus devrimi ile anlaşılmıştır.

Mısır hareketine bakıldığında toplumsal harekete katılan kitle siyasallaşmış ortak bir kimlik oluşturmuştur. Toplumun yaşadığı memnuniyetsizlik ve çaresizlik bu kimliğin temeli olmuştur. Mısırlılar, toplumun ortak bir mağduriyete maruz kaldığına inanmış ve siyasal davranış olarak toplu eyleme katılım biçimini seçmişlerdir. İçinde buldukları durumun oluşmasında etken olan Mübarek rejimine karşı adaletsizliğin giderilmesi adına taleplerinin dikkate alınmaması sebebi ile rejim ile çatışma yoluna gitmekten çekinmemiş ve direnişlerinde kararlılık göstermişlerdir.

Yolsuzluk ve nepotizm Mısır devriminin başlamasında etkili olmuştur. Mübarek'in oğlu Cemal'in Mısır ekonomisinde ve siyasi hayatında merkez figür haline gelmesi toplumu rahatsız etmeye başlamıştır. 2000 yılında Cemal, kendi platformunu olan Gelecek Kuşak Vakfı'nı (Future Generation Foundation) kurmuştur. Bu platform ile politik hırslarının tanıtımını yapmak ve daha çok etkili olmayı amaçlamıştır (Durac, 2011, s. 177-178).

Görece yoksunluk hissi, Mısır'da da protestoların başlamasında ve yayılmasında etkili olmuştur. Mısırlı protestocular, haksızlığa ve adaletsizliğe uğramanın yarattığı hoşnutsuzluk duygusunu azaltmak ya da sonlandırmak için kendilerini karşılaştırdıkları Mübarek ailesinin yaşam biçimi karşısında içinde buldukları duygu durumundan kaçmayı tercih etmemişlerdir. Aksine, adalet duygusunu sağlamak ve çaresizlikten kurtulmak amacıyla toplu eylemlere katılmışlardır. Amaçları memnun olmadıkları ve onlara bu haksızlığı yaşatan Mübarek rejiminin sona ermesi olmuştur.

Mısırlılar ekmeğin, adaletin, özgürlüğün ve demokrasinin yoksunluğunu yaşadıkları için öfkelenirken, bu durumun sorumlusu olan Mübarek rejimine meydan okumaya motive olmuşlardır. Toplu eylemleri başarılı olmuş ve Mübarek dönemi sona ermiştir.

Kitlesel iletişim araçlarının Mısır hareketindeki rolü: Lidersiz bir hareket

Mısır Hareketi gıda fiyatlarına yapılan zamlar sonrasında birçok insanın açlıkla baş başa kalması ve çaresizlik hissetmelerinin ardından 6 kişinin kendini yakma eylemleri ile görünür olmuştur. Kahire Üniversitesi'nde işletme eğitimine devam eden 26 yaşındaki Esmâ Mahfuz bu kendini yakma eylemlerini Mısır gençliğine sosyal medya aracılığıyla duyurmuştur (Castells, 2013, s. 62). 18 Ocak 2011 tarihinde kendi Facebook sayfasında bir video paylaşmıştır (Asmaa Mahfouz's Vlog on the Eve of the Revolution, 2011). Bu videoda önce kendini tanıtmış ve 25 Ocak tarihinde herkesin Tahrir Meydanı'nda toplanması için çağrıda bulunmuştur. Videonun Youtube'a taşınması ve oradan binlerce kişiye ulaşması ile eylem çağrısı ses getirmiştir (Wall ve Zahed, 2011, s. 1335). 25 Ocak günü toplanan kalabalığın görüntüsü kaydedilmiş ve ülke genelinde yayılmıştır. Videolar, halkın umudunun canlanmasında etkili olmuştur.

Mısırlılar internet ağları ve cep telefonu ağları ile sokak gösterileri, protestolar ve önemli meydanların işgallerini gerçekleştirmişlerdir. Mısır devrimi bir şekilde kendiliğinden meydana gelen ve büyük ölçüde lidersiz bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Ilhem Allagui ve Johanne Kuebler'in yaptıkları ortak değerlendirmeye göre, "Rus Devrimi ile siyasi liderlik ve koalisyon kurmak, Fransız Devrimi ile halk inisiyatifi öğrenilmiştir. Tunus ve Mısır Devrimi ile de ağların gücünü öğrenmiş olduk" (Allagui ve Kuebler, 2011, s. 1435).

Protestolar sırasında gerçekleşen olayları, kitlenin büyüklüğünü ve eylem biçimini göstericiler video çekip kaydetmişlerdir. Bu videoları ise Youtube da paylaşarak Mısırlılar ve dünya ile paylaşmışlardır. Twitter'da açılan etiketler altında koordine olmuş ve fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Özellikle 24-29 Ocak tarihlerinde Mısır'da atılan tweetlerin gönderim yerine bakıldığında çoğunluğunun Tahrir Meydanı'ndan olduğu görülmüştür (Allagui ve Kuebler, 2011, s. 1438). Meydandaki göstericiler ve gazetecilerin, en etkili haberleri duyurma ve olan bitenden halkı haberdar etme kanalının atıkları tweetler olduğu görülmüştür.

Bu süreçte ortaya çıkan polisin orantısız güç kullanımı ve şiddet içeren eylemleri çekilen videolar (Egypt Revolution 2011 Demonstrators vs Police Fighting, 2011) ile dünyaya da duyurulmuştur. Rejimin baskısı ve direniş karşısında gösterdiği şiddet, internet aracılığıyla ifşa edilmiştir. Rejim şiddetinin sosyal medya aracılığıyla daha çok görünür olması yeni bir öfke doğurmuştur. Bunların sonucunda eylemler ülke geneline yayılırken toplumsal harekete katılım da hızla artmıştır. Olaylara dair haberlerin yayılma hızının yüksek olması, Mübarek'e karşı bir seferberliğin başlatılmasında çok etkili olmuştur.

Mısır devriminde Esmâ Mahfuz ve diğer kadınlar çok önemli bir rol oynamış ve etkili olmuşlardır. Protestolara katılan kadınların siyasal kimliklerine bakıldığında, aktivist kadınların yanında siyasetle hiç uğraşmamış kadınların da olduğu görülmektedir. Eylemlere katılan kadınlar da vatandaş olarak özgürlük, demokrasi ve haysiyet istediklerini dile getirmişlerdir (Pedersen ve Salib, 2013, s. 257). Genci yaşlısı, giyim tarzları birbirinden farklı kadınlar işgal edilen meydanlarda direniş göstermiştir. Güvenlik komitelerinde görev almışlar ve sahra hastanelerini etkin bir şekilde idare etmişlerdir (Castells, 2013, s. 75). Eylem süresi boyunca toplumsal cinsiyet eşitliğinin var olabildiği kısa bir dönem olmuştur.

Dünya Kadınlar Günü olan 8 Mart tarihinde, kadınlar devrime olan bağlılıkları ile birlikte Tahrir Meydanı'nda bir araya gelip yürümüşlerdir (Taher, 2012, s. 370). Ancak erkek gruplarını karşılarında bulup, saldırıya ve kötü sözlere uğramışlardır (Pedersen ve Salib, 2013, s. 265). Kadın ve erkek grupları arasında çatışmalar başlamıştır. Saldırıda bulunan erkeklerin amacı, kadınları bu alandan dağıtmak ve onları evlerine geri göndermektir. Bu düşüncelerini açıklarken dinsel referanslar göstererek kadınların kamusal alanda yer almaması gerektiğini ve kadınların evde olmayarak sorumluluklarını yerine getirmediklerini öne sürmüşlerdir (Hafez, 2012, s. 40). Devam eden süreçte kadınlar fiziksel ve cinsel saldırılara maruz kalmışlardır. Bu durum Mısır hareketinin başladığı günlerde oluşan siyasallaşmış ortak kimliğin bu döneme geldiğinde parçalandığının bir göstergesidir. Siyasallaşmış ortak kimliğin kısa bir süre devam ettiğini ve sonrasında hareket içinde farklı ortak kimliklerin var olduğunu söylemek mümkündür.

Ataerkil bir toplum olan Mısır toplumunda Mısır devrimi yardımıyla kadınların uyanmış olması büyük bir korku yaratmıştır. Bu korku da kadınlara karşı ilerleyen zamanlarda artan şiddetin bir habercisi olabilme ihtimaline sahiptir. Kadınlar eylemler sırasında erkekler ile birlikte mücadele etmiş olsalar da, erkek göstericilerin birçoğu kadınların alanlarda olmasından ve etkin rol oynamalarından rahatsız olmuştur. Devrimde çok önemli rol oynayan kadınlar yönetim kademelerinde yer edinememişlerdir. Örneğin, Mübarek sonrası seçilen 498 meclis üyesinden sadece 8 tanesi kadınlardan oluşmuştur (Castells, 2013, s. 77). Üniversite mezunu eğitilmiş genç kadınlar, erkeklerin bir isyanın nasıl olması gerektiğine dair ata yadigarı fikir kalıplarını karşılıklarına aldıklarından Mısır devriminin içinde yeniden oluşan ve ateşlenen isyan içinde isyan oluşturmuşlardır.

Sonuç

Bu çalışmanın temel amacı Tunus ve Mısır'da gerçekleşen toplumsal hareketleri siyaset psikolojisi açısından inceleyerek kuramsal ve kavramsal tartışmalara katkıda bulunmaktır. Toplumsal hareketleri oluşturan ve toplumsal hareketleri başlatan en önemli aktör bireylerdir. Çünkü bu eylemleri, direnişleri, başkaldırıları gerçekleştiren canlı kanlı insanlardır. Bu sebeple, toplumsal hareketlere katılan kişilerin duygu durumu, karar alma süreçleri, inançları, istekleri, öfkeleri, umutları ve motivasyonu önem taşımaktadır. Siyaset psikoloji alanı siyasal davranışı anlamlandırmak için psikolojiyi kullanan disiplinler arası bir özellik barındırmaktadır. Daha açık bir anlatımla, toplumsal hareketlerin siyaset psikolojisi açısından incelenmesi, siyaset bilimi ve psikoloji arasında bir orta yol bulunarak; daha kapsamlı olarak toplumsal hareketlerin oluşmasındaki sürecin anlamlandırılmasında yardımcı olmuştur.

Bu çalışmada, Arap Baharı sürecinde; toplumsal hareketlerin başlaması ve insanların bu hareketlere katılmalarının sebepleri üzerinde durulmuş, siyasi ve psikolojik faktörlerin bu sürecin gelişiminde oynadığı rolün önemi vurgulanmış, Arap Baharı süreci ve eylemcilerin duygu durumları ele alınmıştır. Bu bağlamda, Arap Baharı süreci siyaset psikolojisi kavramları ile ele alınarak analiz edilmiş, böylelikle yeni bir kuramsal yaklaşım örneği oluşturulmuştur.

Tunus ve Mısır'daki hareketlerin başlama sürecinde bireyler ve gruplar kendi meselelerini siyasal bir sorun ve toplumsal sistem içindeki konumlarını adaletsiz olarak görmüşlerdir. Adaletsizliğe uğrayan ve aşağılanmış hissedenler olarak ortak kimliklerin oluşturulması ve bu kimliklerin siyasallaşması söz konusu olmuştur. Kimliklerin siyasallaşması sonucunda da binlerce kişi Arap Baharı protestolarına katılmıştır. Siyasallaşmış ortak kimlikler yaratılmasının duygusal bir yönü de bulunmaktadır. Haksızlığa uğramış olan grup, baskı altında tutulmuş ise, öncelikli duyguları genel olarak korku veya utanma olabilmektedir. Siyasallaşan ortak kimlik sürecinin en önemli etkisi, korku ve utanma duygularını gurur ve öfke ile değiştirmektir. Böylelikle insanlar, Tunus ve Mısır'da olduğu gibi toplu eylemlere katılmaya daha meyilli bir hale gelmişlerdir.

Arap Baharı ile birlikte Tunus kritik bir siyasi sürece giriş yapmıştır. 2013 yılı siyasi tansiyonun arttığı ancak önemli düzenlemelerin yapıldığı ve uygulanabildiği bir yıl olmuştur. Tunus, 2014 yılına geldiğinde, devrimin temel amaçları arasında olan demokrasi talebinin cevabını olumlu yönde vermiştir.

Arap Baharı'nın Mısır'da etkisini göstermesi ile birlikte Mısır Ordusu, siyasal ve ekonomik alanlarda etkili konumunu sürdürecektir. Mübarek'in devrilmesinden sonraki dönemde serbest seçimlerle göreve gelen Mursi hükümetinin ordunun gerçekleştirdiği darbe ile devrilmesi Mısır ordusunun ülke siyasetine hâkim olmaya devam ettiğinin bir göstergesidir. Ordunun seçimlerle başa gelen hükümeti devirmesi sonrasında kendi vesayetinde yeniden oluşturduğu otoriter rejim ilerleyen zamanlarda ülkede hoşnutsuzluk ve memnuniyetsizlik yaratabilir. Bunun sonucunda oluşacak öfke birikiminin yeni bir toplumsal hareketin ortaya çıkmasına yol açması dikkate alınması gereken ihtimaller arasında yer almaktadır.

Kaynakça

- Allagui, I. ve Kuebler, J. (2011). The Arab Spring and the role of ICTs: Editorial introduction. *International Journal of Communication*, 5, 1435-1442. Erişim adresi: https://www.academia.edu/27870502/The_Arab_Spring_and_the_Role_of_ICTs_Introduction
- Allinson, J. (2015). Class forces, transition and the Arab uprisings: A comparison of Tunisia, Egypt and Syria. *Democratization*, 22(2), 294-314. doi: <https://doi.org/10.1080/13510347.2015.1010812>
- Anderson, L. (2011). Demystifying the Arab Spring: Parsing the differences between Tunisia, Egypt, and Libya. *Foreign Affairs*, 90(3), 2-7. Erişim adresi: <https://www.foreignaffairs.com/articles/libya/2011-04-03/demystifying-arab-spring>
- Babacan, M. E. (2011). Sosyal medya ve Arap Baharı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6(2), 63-91. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17775>
- Budak, S. (2000). *Psikoloji sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Castells, M. (2013). *İşyan ve umut ağları: İnternet çağında toplumsal hareketler*, (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Cottam, M., Mastors, E., Preston, T. ve Dietz, B. (2017). *Siyaset psikolojisine giriş* (E. Şenol, Çev.). Ankara: BB101 Yayınları.
- Coşkun, E., R. (2019). The role of emotions during the Arab Spring in Tunisia and Egypt in light of repertoires. *Globalizations*, 16(7), 1198-1214. doi: <https://doi.org/10.1080/14747731.2019.1578017>
- Dornschneider, S. (2021). *Hot contention, cool abstention. Positive emotions and protest behavior during the Arab Spring*. New York: Oxford University Press.
- Durac, V. (2013). Protest movements and political change: An analysis of the Arab uprisings of 2011. *Journal of Contemporary African Studies*, 31(2), 175-193. doi: <https://doi.org/10.1080/02589001.2013.783754>
- El-Baghdadi, I. (2011, 2 Şubat). Asmaa Mahfouz's vlog on the eve of the revolution [Video] Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=1UUbVr3eB9c&list=PLhYH58DuzFHmvEqk9UwQisWQ2gi2PJC7&index=5> (Erişim Tarihi: 18.08.2020).
- Egypt revolution 2011 Demonstrators vs police fighting. (2011, 30 Ocak). [Video] Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=dBtYLBQPRGQ> (Erişim Tarihi: 18.08.2020).
- Gelvin, J. L. (2015). *The Arab uprisings: What everyone needs to know*. Oxford: Oxford University Press.
- Giddens, A. (2010). *Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da internet: Tedbirli bir başlangıç* (Ed. Antony Giddens), Sosyoloji Başlangıç Okumaları. İstanbul: Say Yayınları.
- Gurr, T. R. (1970). *Why men rebel*. Princeton: Princeton University Press.
- Hafez, S. (2012). No longer a bargain: Women, masculinity, and the Egyptian uprising. *American Ethnologist*, 39(1), 37-42. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1548-1425.2011.01344.x>
- Hinnebusch, R. (2015). Introduction: Understanding the consequences of the Arab uprisings – Starting points and divergent trajectories. *Democratization*, 22(2), 205-217. doi: <https://doi.org/10.1080/13510347.2015.1010807>
- Howard, P. N., Hussain, M. M., Duffy, A., Freelon, D. Mari, W. ve Mazaid, M. (2011). What was the role of social media during the Arab Spring, Project on Information Technology and Political Islam, *SSRN Electronic Journal*, 1-30. Erişim adresi:

https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/117568/2011_Howard-Duffy-Freelon-Hussain-Mari-Mazaid_PITPI.pdf?sequence=1&disAllowed=y

- Jasper, J. J. (2002). *Ahlaki protesto sanatı: Toplumsal hareketlerde kültür, biyografi ve yaratıcılık*, (S. Öner, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Johnston, H., Larana, E. ve Gusfield, J. R. (1999). *Kimlikler, şikayetler ve yeni sosyal hareketler*. K. Çayır (Ed.), *Yeni sosyal hareketler: Teorik açılımlar* (s. 131-161) içinde. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kennedy, H. (1992). Anger and irritability. *British Journal of Psychiatry*, 161(2), 145-153. doi: <https://doi.org/10.1192/bjp.161.2.145>
- Klandermans, B. (1984). Mobilization and participation in a social movement: Social psychological expansions of resource mobilization theory. *American Sociological Review*, 49(5), 583-600. doi: <https://doi.org/10.2307/2095417>
- Kılavuz, T. (2020). Determinants of participation in protests in the Arab uprisings: Grievances and opportunities in Egypt and Tunisia. *Uluslararası İlişkiler*, 17(67), 81-96. doi: <https://doi.org/10.33458/uidergisi.777327>
- Marcus, G. E., Neuman, W. R. ve Mackuen, M. (2000). *Affective intelligence and political judgement*. IL: University of Chicago Press.
- Merton, R. (1968). *Social theory and social structure*. New York: Free Press.
- Noueihed, L. ve Warren, A. (2013). *The battle for the Arab Spring: Revolution, counter-revolution and the making of a new era*. New Haven: Yale University Press.
- Novaco, R. W. (1975). *Anger control: The development and evaluation of an experimental treatment*. Lexington: Lexington Books.
- Pearlman, W. (2013). Emotions and the microfoundations of the Arab Uprisings. *Perspectives on Politics*, 11(2), 387-409. doi: <https://doi.org/10.1017/S1537592713001072>
- Protesters killed in Tunisia riots. (2011, 9 Ocak). [Video] Erişim adresi: <https://www.aljazeera.com/news/africa/2011/01/2011191414183128.html> (Erişim Tarihi: 17.08.2020).
- Simon, B., Klandermans, B. (2001). Politicized collective identity: A social psychological analysis. *American Psychologist* 56(4), 319-331. doi: <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.4.319>
- Solomon, T. (2018). Ontological security, circulations of affect and the Arab Spring. *Journal of International Relations and Development*, 21, 934-958. doi: 10.1057/s41268-017-0089-x
- Taher, N. (2012). We are not women, We are Egyptians. *City*, 16(3), 369-376. doi: <https://doi.org/10.1080/13604813.2012.687880>
- Tajfel, H. (1978). *Social categorization, social identity and social comparison*, (Ed. Henri Tajfel), Differentiation between social groups. London: Academic Press.
- Tanrıverdi, N. (2011). Yaklaşan seçim öncesi Tunus'ta siyasi denklemler. *Ortadoğu Analiz*, 3(34), 5-20. Erişim adresi: https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/5nebahat.pdf
- Taylor, V. (2013). *Social movement participation in the global society: Identity, networks, and emotions*. J. vanStekelenburg, C. Roggeband, ve B. Klandermans (Ed.), *The future of social movement research: Dynamics, mechanisms, and processes* (s. 37-57) içinde. Minneapolis: The University of Minnesota Press.

- Telci, İ. N. (2014). Mısır devrim sürecinde işçi hareketinin rolü. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 81-112. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/159011>
- The death of fear (2015, 16 Aralık). [Video] Erişim adresi: <https://www.aljazeera.com/program/the-rageh-omaar-report/2015/12/16/the-death-of-fear> (Erişim Tarihi: 16.08.2020).
- Tunisie Sidi Bouzid manifestations (2010, 19 Aralık). [Video] Erişim adresi: https://www.youtube.com/watch?v=qP0ZGsAD_6M&t=9s (Erişim Tarihi: 16.08.2020).
- Tyler, T. R. ve Smith, H. J. (1995). Social justice and social Movements. *IRLE Working Paper*, 61(95), <http://irle.berkeley.edu/workingpapers/61-95.pdf> (Erişim Tarihi: 24.04.2020).
- Underhill, H. (2019). Learning in social movements. Emotion, identity and Egyptian diaspora becoming 'logically and emotionally invested' in the continuing struggle. *Australian Journal of Adult Learning*, 59(3), 365-388. Erişim adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1237527.pdf>
- Wall, M. ve Zahed, S. E. (2011). I'll be waiting for you guys: A YouTube call to action in the Egyptian revolution. *International Journal of Communication*, 5, 1333-1343. Erişim adresi: <https://www.academia.edu/download/67262996/1241-5222-1-PB.pdf>
- Zomeren, M., Postmes, T. ve Spears, R. (2008). Toward an integrative social identity model of collective action: A quantitative research synthesis of three socio-psychological perspectives. *Psychological Bulletin*, 134(4), 504-535. doi: 10.1037/0033-2909.134.4.504
- 25 Jan 2011: The people demands regime steps down. (2011, 27 Ocak). [Video] Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=a49rZB-E4Oo> (Erişim Tarihi: 18.08.2020).

Extended Abstract

Purpose

The main aim of this study is to examine the social movements that took place in Tunisia and Egypt during the Arab Spring by adopting the comparative method and applying the concepts of political psychology. The study argues that individuals should not be considered independent of their feelings, and that social movements that took place during the Arab Spring (revolts) should be examined with the concepts of political psychology. Therefore, this study has posed the following research questions: when and how does a person or a group, threatened with punishment and warned not to participate in collective action, decide to take action individually? How is the connection between the fact that Square movements are mostly leaderless movements and the use of mass communication tools? What is the effect of the formation of a sense of relative deprivation in individuals and the creation of a politicized common identity in the emergence of an uprising?

Design and Methodology

This study examines the social movements that took place in Tunisia and Egypt during the Arab Spring by adopting the comparative method and applying the concepts of political psychology. In addition to its basic claim that the application of a political psychology approach can enrich our understanding of Arab Spring era social movements that brought about regime changes in Tunisia and Egypt, the study has four more successor claims that guide its research design: (1) Politicized common identity increases the willingness to participate in further actions by giving power to individuals. (2) The fact that people in Tunisia and Egypt were able to turn the fear and anxiety, which they felt as a result of being other and humiliated, into feelings of anger and hope, and their subsequent ability to take part in collective protests, led to the start of social movements. (3) The reasons for the formation of social movements mainly lie in injustice. (4) News channels such as Facebook,

Twitter, YouTube, internet social networks and Al Jazeera, which broadcast via satellite, were instrumental in the formation and spread of the protests, and these protests developed largely unorganized. While qualitative research methods have been applied, online and secondary sources have been used to support the claims of this study and find answers to its research questions.

Findings

The most important actor who creates and initiates social movements is the individual. Because it is people who carry out these actions, resistances and revolts. For this reason, the mood, decision-making processes, beliefs, desires, anger, hopes and motivation of people participating in social movements are important. In Tunisia and Egypt, people who had suffered social injustice and felt humiliated were able to create common politicised identities at the beginning of their uprisings. Thus, as a result of the politicization of identities, tens of thousands of people participated in the Arab Spring. Social groups saw their own issues as a political problem and their position within the social system as unfair. People were aware that they had been wronged. Here, for the formation and expansion of identities, several issues need to be considered as political problems. Along with these, there is an emotional side to the creation of politicized common identities. If the group that has been wronged is pressured, its primary feelings may be fear or shame in general. The most important effect of the politicized process of shared identity is to replace feelings of fear and shame with pride and anger. In this way, people become more inclined to participate in collective actions, as in Tunisia and Egypt.

Research Limitations

This study could surely be enriched by fieldwork in Tunisia and Egypt. It could be further extended to include other regional countries that experienced social movements during the Arab Spring. Yet, despite its limitations, this study provides an example of the use of a novel theoretical and conceptual approach and its insights can be used by future investigations for research design and comparative purposes.

Implications (Theoretical, Practical and Social)

The reason for the emergence of social movements basically lies in different forms of injustice. Many people are subjected to injustices such as economic exploitation, inequality, oppression by authoritarian regimes, religious exploitation, unfair trial, suppression of personal freedoms, gender discrimination and homophobia. Therefore, there has always been a structural reason and individual justification for social movements to oppose many dimensions of any domination. In this study, an attempt has been made to explain when and how a person or a group decides to take action individually, despite being threatened and warned that they will be punished. Because social movements or riots do not start with a strategy, social movements are emotional movements influenced by human psychology. People who participated in the Arab Spring were able to come together under common identities against the regimes towards which they were angry and create politicized common identities. The relative feeling of deprivation experienced by individuals and groups in Tunisia and Egypt allowed them to be motivated to challenge and confront actors such as the leader, regime, or the state, who are the interlocutors of this situation.

As the Arab Spring unfolded, Tunisia embarked on a critical political process. 2013 was not only a year in which political tensions increased, but also a year in which political arrangements were initiated and implemented. When Tunisia came to 2014, it gave a positive answer to the demand for democracy, which was the demand of the revolution. When the Arab Spring started to impact on Egypt, the Egyptian army provided a controlled transition that was designed to maintain its effective position in the political and economic spheres. The overthrow by a military coup d'état of Morsi's government, which took office after free elections

in the period following Mubarak's ouster, is an indication that the Egyptian army continues to dominate the country's politics. The authoritarian regime, which the army re-established under its tutelage after overthrowing the democratically elected government, can create discontent and dissatisfaction in the country. The fact that an ensuing accumulation of anger may lead to the emergence of a new social movement in Egypt is among the possibilities that have to be taken into account.

Originality/Value

In studies where social movements are the subject of research, generally the historical development of these movements and the study and evaluation of conceptual frameworks have been conducted. In the understanding of social movements, there is a need to expand the literature and interdisciplinary theories. Moreover, the Arab Spring, which began in Tunisia and spread to other countries in the region is relatively current and arguably still an ongoing process. Academic studies addressing the subject are limited. In this study, social movements that took place after 2010 in Tunisia and Egypt have been studied in terms of political psychology concepts 'emotions', 'politicized common identities' and 'relative deprivation'. Through its application of a political psychology approach to explain the Arab Spring era social movements that took place in Tunisia and Egypt, this study has accomplished its aim of contributing to the theoretical and conceptual debates in the field. This contribution is novel in terms of its use of the concept of relative deprivation and complementary in terms of its reliance on the limited yet growing emotions, common identities and social media networks literatures.

Araştırmacı Katkısı: Mehmet Osman ÇATI (%50), Gizem KEBAPCI (%50).